

NORGES HØYESTERETT

Den 23. april 2012 avsa Høyesterett dom i

HR-2012-00810-A, (sak nr. 2011/2103), straffesak, anke over dom,

Den offentlige påtalemyndighet (statsadvokat Tarjei Istad)

mot

A (advokat Svein Aage Valen)

S T E M M E G I V N I N G :

- (1) Dommer **Øie**: Saken gjelder anke over frifinnelse for grovt uaktsomt grovt bedrageri i forbindelse med søknad om og mottak av pensjon etter daværende pensjonslov for stortingsrepresentanter av 1981. Den reiser særlig spørsmål om betydningen av at den tiltalte hadde fått uriktige opplysninger fra pensjonsordningens administrasjon om rekkevidden av en bestemmelse om inntektsbegrensning i den såkalte 75-årsregelen i lovens § 2 fjerde ledd.
- (2) Ved beslutning 14. mai 2010 satte statsadvokatene ved ØKOKRIM to tidligere stortingsrepresentanter, herunder A, under tiltale for overtredelse av straffeloven § 271a, jf. § 270 og § 271 om grovt uaktsomt grovt bedrageri. Bakgrunnen var at A hadde mottatt pensjon fra pensjonsordningen for stortingsrepresentanter til tross for at han ikke hadde krav på slik pensjon fordi han hadde inntekter som til sammen oversteg inntektsbegrensningen for ordningen. Grunnlaget for tiltalen mot A lød slik:

”I brev mottatt av Stortinget den 22. desember 2004 søkte han – etter å ha vært stortingsrepresentant i tidsrommet 1985 til 1997 – om pensjon etter den såkalte 75-årsregelen i lov 12. juni 1981 nr. 61 om pensjonsordningen for stortingsrepresentanter § 2 fjerde ledd. På grunnlag av søknaden og en senere telefonsamtale ble han innvilget

pensjon med virkning fra 1. oktober 2004. Både på søknadstidspunktet og senere unnlot han å opplyse Stortingets pensjonsstyre om at han hadde inntekter som oversteg pensjonsbeløpet, i form av fast lønn fra B, styrehonorarer og fri bil, og som utelukket rett til den innvilgede ytelsen. Som følge av dette fikk han i perioden fra 1. oktober 2004 til 28. februar 2006 uberettiget utbetalt i alt kr 536 195 fra Statens pensjonskasse, hvilket medførte et tilsvarende tap for staten.”

(3) Oslo tingrett avsa 7. januar 2011 dom som for A hadde slik domsslutning:

”2. A, født 17. mars 1941, dømmes for overtredelse av straffeloven § 271a, jf § 270 og § 271 til fengsel i 60 – seksti – dager.

A, født 17. mars 1941, dømmes til å erstatte det offentliges sakskostnader med 100 000 – etthundretusen – kroner.”

(4) Tingretten fant det bevist at A hadde fått uriktig informasjon fra pensjonsordningens sekretær om det nærmere innholdet i inntektsbegrensingen etter 75-årsregelen. Retten mente imidlertid at A hadde opptrådt grovt uaktsomt ved at han stolte på denne informasjonen og ikke gjorde selvstendige undersøkelser.

(5) A anket over lovanvendelsen under skyldspørsmålet, straffutmålingen og avgjørelsen om sakskostnader. ØKOKRIM motanket over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet.

(6) Ved Borgarting lagmannsretts beslutning og kjennelse 5. april 2011 ble As anke over lovanvendelsen under skyldspørsmålet og straffutmålingen henvist til ankebehandling. ØKOKRIMs motanke ble avvist.

Borgarting lagmannsrett avsa 28. november 2011 dom med slik domsslutning:

”A, født 17. mars 1941, frifinnes.”

(7) Lagmannsretten fant at A objektivt sett hadde overtrådt straffeloven § 271a, jf. § 270, jf. § 271, men at hans opptreden ikke kunne karakteriseres som grovt uaktsomt. Retten la avgjørende vekt på at A ga tilstrekkelig informasjon til at pensjonsordningen kunne og burde konkludert med at inntektsgrensen var overskredet, og at det var forståelig at han slo seg til ro med den informasjonen han hadde fått fra ordningens sekretær.

(8) Påtalemyndigheten har anket lagmannsrettens dom til Høyesterett. Anken gjelder lovanvendelsen. Det er anført at lagmannsretten har anvendt aktsomhetsnormen i straffeloven § 271a, jf. § 270, jf. § 271 feil. A kunne etter påtalemyndighetens syn ikke uten nærmere undersøkelser slå seg til ro med den muntlige informasjonen han hadde fått fra pensjonsordningens sekretær.

(9) Forsvareren har anført at verken de objektive eller de subjektive vilkår for straff er oppfylt.

(10) Før ankeforhandlingen varslet aktor at han ville legge ned påstand om fellende dom, jf. straffeprosessloven § 345 andre ledd andre punktum. Siden A ble frifunnet i lagmannsretten, ble han innkalt til ankeforhandlingen i Høyesterett. Han møtte og uttalte seg, jf. § 339.

(11) *Mitt syn på saken*

- (12) Jeg er kommet til at anken må forkastes.
- (13) Den tidligere loven av 1981 om pensjonsordning for stortingsrepresentanter § 2 fjerde og femte ledd lød slik:

”Pensjonsalderen er 65 år. Pensjonsrettighetene inntreffer likevel tidligere når summen av alder og opptjeningstid er 75 år. Dette gjelder dog ikke dersom vedkommende har eller får tilsvarende inntektsgivende arbeid.

Alderspensjon kan ikke ytes så lenge pensjonssøkeren er medlem av Stortinget eller Regjeringen, eller er tilsatt i offentlig eller kommunal tjeneste i hovedstilling.”

- (14) Som det går frem, var pensjonsalderen i utgangspunktet 65 år. Men pensjon kunne ytes tidligere dersom summen av pensjonssøkerens alder og tid som stortingsrepresentant var minst 75 år, se fjerde ledd andre punktum. Det var imidlertid et vilkår at søkeren ikke hadde eller fikk ”tilsvarende inntektsgivende arbeid”, jf. tredje punktum. Fjerde ledd andre og tredje punktum omtales gjerne som 75-årsregelen. Fjerde ledd må leses i sammenheng med femte ledd – pensjonssøkeren kunne heller ikke ha inntekt fra verv eller arbeid som nevnt der.
- (15) De tidligere instanser har lagt til grunn at kravet i § 2 fjerde ledd tredje punktum innebar en inntektsgrense: Pensjonssøkeren kunne ikke ha inntekter som oversteg full stortingspensjon, og alle inntekter og fordeler som kunne tilbakeføres til arbeid, skulle regnes med, blant annet styrehonorarer og naturalytelser som fordel av ordning med fri bil. Denne tolkningen er jeg enig i. Jeg tilføyer at tolkningen var et tvistetema for tingretten, men at den verken er bestridt for lagmannsretten eller Høyesterett.
- (16) Stortingspensjonister som benyttet seg av 75-årsregelen, kunne tjene inntil full stortingspensjon, og det var ingen gradering av pensjonen om de hadde inntekter under inntektsgrensen. Men tjente de mer enn denne grensen, falt hele pensjonen bort.
- (17) Pensjonsordningen for stortingsrepresentanter ble administrert av et styre som besto av fem stortingsrepresentanter og en sekretær. Sekretæren, som ikke var jurist, brukte omkring halvparten av sin arbeidstid på arbeid for pensjonsstyret og resten av tiden for Stortingets administrasjon.
- (18) A var medlem av Stortinget i tidsrommet 1985 til 1997. Etter at han sluttet som stortingsrepresentant, ble han administrerende direktør i B. Med virkning fra 1. september 2004 gikk han over i deltidsstilling som konsulent i det samme selskapet. Han beholdt da en ordning med fri bil som han hadde hatt siden november 2003. I tillegg hadde han styreverv i andre selskaper.
- (19) Siden A hadde vært stortingsrepresentant i tolv år, kunne han da han fylte 63 år i mars 2004, gjøre bruk av 75-årsregelen dersom vilkårene for øvrig var oppfylt. Han henvendte seg til Stortingets direktør for å få avklart om han hadde krav på pensjon. Pensjonsordningen var ikke en del av Stortingets alminnelige administrasjon, og direktøren henviste ham derfor videre til pensjonsordningens sekretær.
- (20) Tingretten har funnet det bevist at A opplyste sekretæren om at han hadde gått ned i deltidsstilling, at han i tillegg hadde styreverv i Redningsselskapet og egne selskaper,

samt at han hadde en bilordning, men at han bare var konkret på omfanget av inntekten fra deltidsstillingen. Retten fant det videre bevist at sekretæren ga uttrykk for at verken styrehonorar eller bilordning var relevante ved vurderingen av om A hadde passert inntektsgrensen. Denne bevisvurderingen er Høyesterett bundet av.

- (21) A fikk innvilget pensjon etter 75-årsregelen og mottok fra 1. oktober 2004 til 28. februar 2006 536 195 kroner i pensjon. I 2004 utgjorde full alderspensjon 363 330 kroner. As årsinntekt i deltidsstillingen var 360 000 kroner. I tillegg kom flere styrehonorarer og bilordning. Han hadde i hele perioden inntekt over inntektsgrensen, og pensjonsutbetalingen var dermed uberettiget.
- (22) Statens Pensjonskasse sørget for utbetaling av ytelser etter stortingspensjonsordningen. I forbindelse med at Riksrevisjonen i 2007 hadde revisjon av Pensjonskassen, ble det avdekket at blant andre A hadde fått utbetalt for mye pensjon. A har akseptert at han ikke hadde krav på pensjon og har betalt tilbake det han har mottatt. Spørsmålet nå er om han kan straffes for grovt uaktsomt grovt bedrageri.
- (23) Den som ved grov uaktsomhet foretar bedrageri som beskrevet i straffeloven § 270, jf. § 271, straffes for grovt uaktsomt grovt bedrageri, se § 271a. Henvisningen til § 270, jf. § 271 gjelder de objektive vilkår for straff – § 271a må forstås slik at den ikke bare gjør unntak fra forsettskravet, men også fra kravet om vinnings hensikt, se Rt. 1999 side 874.
- (24) Den delen av det objektive gjerningsinnhold i § 270 som er aktuell i saken her, lyder slik:
- ”For bedrageri straffes den som ...
(1) ved å fremkalle, styrke eller utnytte en villfarelse rettsstridig forleder noen til en handling som volder tap eller fare for tap for ham eller den han handler for,
...”**
- (25) I tillegg må altså gjerningspersonen ha utvist grov uaktsomhet. Jeg ser først på de objektive vilkår for straff.
- (26) Det er ikke bestridt at As handling voldte fare for tap for pensjonsordningen. Spørsmålet er om han fremkalte, styrket eller utnyttet en villfarelse hos den som handlet på vegne av ordningen, det vil si sekretæren, og om han eventuelt ved dette rettsstridig forledet henne.
- (27) Lagmannsretten uttaler følgende om hvorvidt A har fremkalt en faktisk villfarelse:
- ”Tingretten er kommet til at A fremkalte en villfarelse, fordi han ikke ga ’et korrekt og fullstendig bilde av sin inntektssituasjon ...’. Lagmannsretten er ikke enig i dette. Selv om A ikke tallfestet styrehonorar og verdien av fri bil, var opplysningene han ga etter lagmannsrettens syn tilstrekkelige til at pensjonsordningen for alle praktiske formål kunne konstatere at inntekten oversteg inntektsgrensen på 363 330 kroner. Han kan da ikke sies å ha fremkalt en villfarelse om at han var på ’riktig side’ av inntektsgrensen.”**
- (28) Som nevnt opplyste A at han hadde lønn i deltidsstilling på 360 000 kroner, og at han i tillegg hadde flere styreverv samt bilordning. Det kunne da ikke være tvil om at den samlede inntekten oversteg grensen på 363 330 kroner. Jeg er derfor enig med lagmannsretten i at A ikke har fremkalt noen faktisk villfarelse hos pensjonsordningens sekretær. Han har heller ikke styrket eller utnyttet en faktisk villfarelse.

- (29) Ut fra de opplysninger sekretæren ga om inntektsbegrensningen i 75-årsregelen, må man imidlertid legge til grunn at hun var i rettsvillfarelse om inntektsbegrepets innhold. Denne rettsvillfarelsen hadde A verken fremkalt eller styrket. Derimot nøt han godt av den, og objektivt sett har han utnyttet villfarelsen. Dette er imidlertid ikke tilstrekkelig til å straffe – i tillegg kreves det at det foreligger rettsstridig forledelse.
- (30) Som fremhevet i Andenæs, Spesiell strafferett og formuesforbrytelsene – samlet utgave ved Andersen, 2008, side 386, har lovgiver gjennom kravet om rettsstridig forledelse overlatt til domstolene å trekke opp grensen for det straffbare med veiledning i den alminnelige rettsoppfatning. Avgjørende er om gjerningspersonen har opptrådt i strid med redelighet og god tro – om han har opptrådt utilbørlig.
- (31) A har ikke unnlatt å opplyse om forhold han var kjent med – han var selv i rettsvillfarelse fremkalt av pensjonsordningens sekretær. Spørsmålet er om det var utilbørlig av ham utelukkende å bygge på de opplysninger han fikk av sekretæren.
- (32) Som nevnt ble A av Stortingets direktør henvist til å søke informasjon om pensjonsordningen hos sekretæren. I utredningen til det såkalte Ekspertutvalget, som fikk i oppdrag av Stortingets presidentskap å gjennomgå alle de forhold som var brakt opp i Riksrevisjonens rapport, heter det på side 42:

”Den omfattende bruk av muntlig saksbehandling fører til at Pensjonsordningen for stortingsrepresentanter blir nesten helt avhengig av den ene sekretæren som nå har hatt denne oppgaven i mer enn 21 år.”

- (33) Og på side 48 i rapporten heter det:

”Utvalget har hatt samtaler og intervjuer med Pensjonsordningens styre, og kan bare konstatere at styrets leder og medlemmer har meget beskjedne kunnskaper om og innsikt i pensjonsrettslige spørsmål. De har stolt på at Pensjonsordningens sekretær har hatt omfattende og grundige kunnskaper om Pensjonsordningen og dens regelverk.”

- (34) Jeg legger etter dette til grunn at sekretæren var den eneste A kunne henvende seg til som hadde kunnskap av betydning om regelverket om stortingspensjonsordningen og praktiseringen av det. Det fremgår av tingrettens dom at sekretæren ga informasjon som tilsynelatende var tilstrekkelig til å konkludere med at A hadde krav på pensjon. Informasjonen var konkret rettet mot hans situasjon, og det er ikke opplyst noe som tyder på at den ikke ga svar på alt han trengte å vite, eller at den fremsto som uklar.
- (35) Videre er det opplyst at det ikke fantes generell skriftlig informasjon om regelverket og praktiseringen av det.
- (36) I en slik situasjon kan det etter mitt syn i alminnelighet ikke kreves at en pensjonssøker gjør ytterligere undersøkelser. Unntak må imidlertid gjøres dersom det i det konkrete tilfellet foreligger særlige forhold som tilsier at spørsmålet bør undersøkes nærmere. Dette gjelder for eksempel dersom pensjonssøkeren har konkret mistanke om at den som forbereder eller treffer vedtak på vegne av pensjonsordningen, ikke kan de aktuelle regler eller ikke har tilstrekkelige kunnskaper om praksis. Som pensjonssøker må man imidlertid som hovedregel kunne bygge på den informasjonen man får av rette vedkommende i ordningen selv såfremt informasjonen er dekkende og utfyllende nok til å ta stilling til alle spørsmål pensjonssaken reiser og ikke fremtrer som uklar.

- (37) Spørsmålet blir etter dette om det i As tilfelle forelå slike særlige og konkrete omstendigheter som tilsa at han burde undersøke rettstilstanden nærmere eller foreta seg noe annet for å forsikre seg om at han hadde krav på pensjon. Jeg ser det slik at hans handlingsalternativer var å undersøke rettstilstanden selv eller ved hjelp av advokat, å be om informasjon skriftlig ut fra en antakelse om at skriftlig informasjon ofte er mer nøyaktig og gjennomtenkt enn muntlig informasjon, og/eller å oppgi og tallfeste alle sine inntekter i en skriftlig søknad.
- (38) Aktor har anført at det forelå en situasjon som krevde nærmere undersøkelser, og har vist til tre hovedargumenter: På bakgrunn av lovens ordlyd og formål samt hvordan inntektsbegrepet er forstått i skatte- og trygdelovgivning, var de opplysninger A fikk, etter aktors syn så oppsiktsvekkende at de krevde nærmere undersøkelser. I denne sammenhengen er det etter påtalemyndighetens mening sentralt at opplysningene kom fra en pensjonsordning som var svakt organisert, og at A selv hadde gode forutsetninger for å ta stilling til det nærmere innholdet av inntektsbegrensningen. Jeg ser nå nærmere på disse tre forholdene.
- (39) Etter mitt syn var ordlyden i § 2 fjerde ledd tredje punktum uklar. Blant annet kunne formuleringen ”tilsvarende inntektsgivende arbeid” isolert sett peke i retning av at typen av arbeid var avgjørende, ikke nivået på inntektene. Pensjonsordningen var dessuten på flere punkter gunstigere enn vanlig. Jeg viser særlig til at stortingspensjonistene kunne ha inntekt helt opp til inntektsgrensen – som tilsvarte full pensjon – uten at det skulle gjøres noen reduksjon. Jeg er derfor ikke enig med aktor i at opplysningene om at styrehonorar og naturalytelser ikke skulle regnes med, måtte fremstå som oppsiktsvekkende. Det gjelder selv om en slik tolkning er i strid med hvordan inntektsbegrepet er å forstå i skatte- og pensjonsretten.
- (40) Ekspertutvalget rettet til dels sterk kritikk mot saksbehandlingen, avgjørelsesorganet og kontrollen med vedtak, se utredningen punkt 5, 6 og 7, og det er på bakgrunn av denne kritikken gjennomført omfattende endringer. Utvalget mente blant annet at saksbehandlingen i alt for stor grad skjedde muntlig, se utredningen side 42. Og utvalget uttalte på side 48 at det var uforsvarlig at vedtakskompetanse i enkeltsaker lå i et styre som ikke hadde pensjonsrettslig kompetanse. I alle fall burde styret etter Ekspertutvalgets syn ha sikret at det hadde et kompetent og robust sekretariat.
- (41) Før Riksrevisjonens rapport og Ekspertutvalgets utredning var disse svakhetene ved systemet imidlertid ikke så tydelige at pensjonsordningens styre eller stortingets administrasjon fant grunn til å iverksette større tiltak. Jeg finner det da klart at det ikke kan anses som brudd på redelighet og god tro at den enkelte pensjonssøker innrettet seg etter det som var vanlig saksbehandling i ordningen, og stolte på at den informasjonen han fikk, og de vedtak som ble truffet, var korrekte.
- (42) Spørsmålet om hva som er i samsvar med redelighet og god tro, må løses etter en objektiv norm. Det må stilles like strenge krav til stortingspensjonister som til andre som søker om pensjon, men man kan ikke kreve at stortingspensjonister foretar undersøkelser man ikke ville kreve av andre – bare fordi de har vært stortingsrepresentanter.
- (43) Samlet sett mener jeg at A ikke kan anses for å ha handlet i strid med redelighet og god tro da han stolte på den informasjonen han fikk fra pensjonsordningens sekretær, og ikke

foretok ytterligere undersøkelser eller satte i verk andre tiltak for å forsikre seg om at han hadde krav på pensjon. Han har dermed ikke rettsstridig forledet pensjonsordningen og kan ikke straffes for grovt uaktsomt grovt bedrageri.

- (44) Etter dette er det ikke behov for å vurdere om A har utvist subjektiv skyld. Jeg bemerker imidlertid at det i denne sammenheng langt på vei vil være de samme argumenter som inngår i aktsomhetsvurderingen som ved spørsmålet om rettsstrid.
- (45) Hvilken grad av uaktsomhet som må til for domfellelse etter § 271a i et tilfelle som dette, beror på hvilken bestemmelse som regulerer rettsvillfarelse – straffeloven § 42 eller § 57. Skal den bedømmes etter § 42, kreves det at gjerningspersonen har opptrådt grovt uaktsomt, det vil si at han bare kan straffes derom han har handlet kvalifisert klanderverdig, se andre ledd. Skal rettsvillfarelsen derimot bedømmes etter § 57, må gjerningspersonen domfelles med mindre villfarelsen var unnskyldelig, og det skal etter rettspraksis mye til. Selv om det ikke er nødvendig for resultatet i den foreliggende sak, finner jeg grunn til å gå noe inn på spørsmålet om rettsvillfarelse ved grovt uaktsomt bedrageri skal bedømmes etter § 42 eller § 57.
- (46) Rettsvillfarelse reguleres som hovedregel av § 57, men det er sikker rett etter gjeldende straffelov at slik villfarelse unntaksvis reguleres av § 42, som altså stiller mindre strenge krav til lovkunnskapen. Den tradisjonelle lære er at spørsmålet om en rettsvillfarelse unntaksvis skal bedømmes etter § 42, må løses ved en tolkning av hva skylden i det enkelte straffebud må dekke, se Andenæs, Alminnelig strafferett, 5. utgave ved Matningsdal og Rieber-Mohn side 268.
- (47) Det er lang praksis for at rettsvillfarelse ved straffebud som krever vinnings hensikt – slik § 270 om forsettlig bedrageri gjør – skal bedømmes etter § 42, se Rt. 2008 side 1389 med videre henvisninger. Begrunnelsen er at den som på grunn av villfarelse om rettsregler tror at han har et krav, mangler den vinningshensikt som gjør hans forhold til bedrageri, se Rt. 1974 side 1051. Siden § 271a om grovt uaktsomt bedrageri ikke krever vinnings hensikt, følger det ikke uten videre av denne begrunnelsen at også rettsvillfarelse ved tiltale etter § 271a skal bedømmes etter § 42. Når grovt uaktsomt bedrageri ble gjort straffbart, var imidlertid et vesentlig formål å ramme tilfeller hvor det var vanskelig eller umulig å bevise forsett. Dette er det gjort rede for i Rt. 1999 side 874, og jeg viser til denne avgjørelsen. Jeg kan ikke se at det samtidig var et formål å stramme inn på kravene til lovkunnskap utover det som følger av at skyldkravet etter § 271a er grov uaktsomhet og ikke forsett. Sammenhengen mellom de to bestemmelser tilsier derfor at også rettsvillfarelse etter § 271a om grovt uaktsomt bedrageri må bedømmes etter § 42.
- (48) Uavhengig av løsningen på dette spørsmålet må A frifinnes fordi han ikke objektivt sett har overtrådt § 271a. Lagmannsretten kom uriktig til at de objektive vilkår for straff er oppfylt, men frifant på grunn av manglende skyld. Siden lagmannsretten kom til riktig resultat, må anken forkastes.
- (49) Jeg stemmer for denne

DOM :

Anken forkastes.

- (50) Dommer **Bårdsen:** Jeg er i det vesentlige og i resultatet enig med førstvoterende.
- (51) Dommer **Bergsjø:** Likeså.
- (52) Dommer **Normann:** Likeså.
- (53) Dommer **Skoghøy:** Likeså.
- (54) Etter stemmegivningen avsa Høyesterett denne

D O M :

Anken forkastes.

Riktig utskrift bekreftes: